

ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ ЗАСОБАМИ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті розкривається зміст та структура полікультурної компетентності майбутніх юристів у контексті соціокультурної парадигми освіти та особливостей її формування у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: полікультурна освіта, полікультурна компетентність, міжкультурна взаємодія.

Однією з основних тенденцій розвитку сучасної цивілізації є прагнення тісного співробітництва країн і народів практично в усіх сферах людської діяльності. У ситуації багатовимірного полікультурного простору системи освіти багатьох країн світу ставлять за мету підготувати молоде покоління до культурного, професійного та особистісного спілкування з представниками інших країн, ознайомити з їх традиціями, суспільним устроєм та мовною культурою. Ідеї полікультурності та розуміння необхідності їх реалізації знайшли відображення в таких основних держаних документах України, як: Державна національна програма "Освіта" (Україна XXI століття) (1994р.), Концепція суспільного виховання (2000р.), Концепція громадянського виховання (2002р.), Національній доктрині розвитку освіти (2002р.).

Аналіз наукових джерел вітчизняної педагогіки засвідчує, що в теорії і практиці вищої освіти накопичено значний досвід, який може стати основою формування полікультурної компетентності майбутніх юристів: розкрито зміст поняття полікультурності (Р. Агадуллін, О.Араклян, Л.Голік, Г.Дмитрієв, М. Красовицький, І. Макаренко, П.Сисоєв), полікультурного підходу до освіти (О.Ковальчук, В.Макаєв, О.Першукова); визначено роль полікультурності у вихованні (В. Болгаріна, Т. Клінченко, І.Лощенова, Г.Філіпчук); досліджуються дидактичні аспекти підготовки майбутнього вчителя до міжкультурної взаємодії (Н. Гальськова, В.Сафонова), формування полікультурної компетентності у студентів (Л.Данилова, І.Соколова, О.Щеглова). Однак, незважаючи на фундаментальність зазначених праць, питання, що пов'язується з формуванням полікультурної компетентності майбутніх юристів, залишається ще недостатньо вивченим.

Метою дослідження є визначення змісту та структури полікультурної компетентності майбутніх юристів у контексті соціокультурної парадигми освіти та особливостей її формування у вищому навчальному закладі.

Головним завданням полікультурної освіти засобами іноземних мов є формування та поглиблення уявлення не тільки про специфічні різниці в культурах, але й про їх спільні риси в загальнопланетарному розумінні. Полікультурна освіта студентів юридичних спеціальностей повинна бути одночасно направлена на розвиток їх самопізнання як культурно-історичних суб'єктів (носіїв рідної культури) та як суб'єктів діалогу культур.

Зміна парадигми в теорії навчання іноземної мови потребує перегляду поняття соціокультурної компетенції, яка традиційно розглядається як компонент загальної комунікативної компетенції. Багато авторів висловлюються на користь заміни терміну "соціокультурна компетенція" поняттям "полікультурна компетенція". Наведемо, як приклад, точку зору англійського дослідника М.Хайда, який вважає, що другий термін більш адекватно висвітлює процеси, що відбуваються під час використання мови людьми, для яких цей термін не є рідним. Автор цілком правдиво зазначає, що "мова – це не тільки лінгвістичний код, в устрої мови та правилах її використання, де відображаються культурні цінності, без засвоєння яких успішне спілкування іноземною мовою так само неможливе, як і без засвоєння самого коду" [1].

Полікультурна компетенція необхідна будь-якому учаснику міжкультурної комунікації, особливо полікультурній особистості студента юридичних спеціальностей, що не залежить від того, рідною чи іноземною мовою він спілкується.

Вищі навчальні заклади готують фахівців різних галузей юриспруденції, але, як правило, не надають належної уваги полікультурній компетентності майбутніх юристів. Сучасні умови висувають нові вимоги до молодого фахівця. Майбутнім правознавцям потрібно найперше добре знати те, що має першорядне значення для розв'язання різноманітних юридичних справ, тобто зміст конкретних законодавчих актів, порядок здійснення юридичних процедур тощо. Однак, фахівці з юриспруденції, враховуючи інтеграційні процеси України в європейський простір, повинні бути підготовлені до ролі учасників діалогу культур, тобто полікультурних особистостей, які визнають рівність різних культур і народів, свідомо оволодівають етикою міжкультурного спілкування й готові до спільної діяльності, співпраці.

Аналізуючи визначення полікультурної компетентності різними вченими зокрема такими, як І. Васютенкова, В.Болотов, В.Серіков, А.Овчарук, І. Тараненко, Г.Фрейман та ін., можна дійти висновку, що полікультурну компетентність слід розглядати як систему взаємозалежних і взаємозумовлених знань, умінь, навичок, здібностей, досвіду й особистісних якостей сучасного студента, які надають можливість ефективно соціалізуватися в різних сферах полікультурного суспільства. Отже, враховуючи думку І. Васютенкової, формування полікультурної компетентності необхідно проводити в кількох напрямках [2]:

- формування культури знань, що передбачає належний рівень ознайомлення з культурним надбанням цивілізації й дозволяє адекватно здійснювати активну творчу діяльність у полікультурному просторі;
- розвиток культури поведінки, видів і форм відповідно до полікультурного середовища;
- формування емоційної культури відповідно до полікультурного середовища;
- формування культури саморозвитку в полікультурному середовищі.

Названі напрями взаємозумовлюють і взаємодоповнюють один одного. Знання про особливості полікультурного середовища дають можливість виділити види й форми діяльності. Висока емоційна культура й позитивна мотивація дозволяють долати можливі негативні наслідки взаємодії під час діалогічного спілкування. Здатність до самореалізації, саморозвитку й самовдосконалення є необхідною умовою особистісної мобільності студентів юридичних спеціальностей й можливості знайти шляхи конструктивної взаємодії.

Розгляд літературних джерел свідчить, що під полікультурною компетенцією дослідники розуміють "позитивне ставлення до наявності в спільноті різних етнокультурних груп та добровільну адаптацію соціальних і політичних інститутів

суспільства до потреб різних культурних груп" [3, с. 277]. Як зазначає С. Крамш, полікультурна компетенція виникає в процесі вивчення та кращого розуміння культури свого народу та інших культур світу [4]. На думку М. Бірам, полікультурна компетенція є складовою полікультурної комунікативної компетенції (ПКК). У полікультурну комунікативну компетенцію вчений включає такі вміння:

- уміння індивідуума діяти поза межами рідної мови, культури, світогляду та успішно взаємодіяти з представниками іншої культури;
- уміння взаємодіяти з представниками іншої держави та культури під час спілкування іноземною мовою;
- уміння узгоджувати спосіб спілкування та взаємодії, що задовольняють обох співрозмовників.

М. Бірам класифікує полікультурну компетенцію за чотирма категоріями. Під першою категорією – *здатністю жити* - мається на увазі подолання етноцентричних перешкод, а також уміння встановлювати й підтримувати зв'язок між рідною й іноземною культурою. Друга категорія - *здатність навчатися* - передбачає дослідницький підхід до раніше невідомих соціокультурних феноменів з новими смислами та уявленнями. Третю категорію становлять *синтезовані знання*. Четверта категорія - *здатність діяти* - ґрунтується на можливості застосування здобутих знань у реальних ситуаціях спілкування з урахуванням специфічних відносин учасників у міжкультурній комунікації [5, с. 239-243].

Аналіз літератури з проблеми дозволяє виділити цілий ряд складників полікультурної компетенції студентів юридичних спеціальностей:

1. Знання й розуміння власної культури, що зумовлює сприйняття світу та поведінки особистості.
2. Осмислення картини світу іншої соціокультури.
3. Позитивне ставлення до мови, що вивчається та її носіїв, а також до представників інших мов та культур.
4. Уміння бачити схожість та різницю між культурами, які спілкуються, й використовувати ці знання у спілкуванні.
5. Уміння розгледіти та зрозуміти смислові орієнтири іншого лівосоціуму.
6. Готовність до вирішення конфліктів, відмова від забобонів, уміння вирішувати незрозумілі моменти в мовленні носія мови.
7. Наявність умінь та навичок міжкультурного діалогу, що передбачає здатність оперувати полікультурними концептами та засобами соціальної комунікації.

Ми переконані в тому, що полікультурна компетентність майбутніх юристів - це цілісне, інтегративне, багаторівневе, особистісне новоутворення, що є результатом професійної підготовки особи у вищому навчальному закладі та в процесі неперервної юридичної освіти, успішність якої зумовлена сукупністю сформованих у фахівця компетенцій, що сприяють полікультурній соціалізації особистості, формуванню в неї полікультурних поглядів, визначають успішність міжкультурної діяльності засобами іноземних мов, здатність до самореалізації, саморозвитку та самовдосконалення впродовж життя. Особи зі сформованою полікультурною компетентністю властиві полікультурні ціннісні орієнтації, притаманна висока культура, набутий досвід міжкультурної взаємодії з представниками інших культур.

Вважаємо за доцільне наголосити, що в загальному вигляді структуру полікультурної компетентності студентів юридичних спеціальностей можна представити як сукупність динамічних і статичних компонентів: теоретичні знання; уміння та навички; риси, якості особистості, досвід та поведінка; мотиви, цінності, ідеали; готовність і здатність до діяльності в полікультурному середовищі. Зазначимо, що статична форма вияву компетентності засвідчує певний початковий рівень її сформованості, тобто наявний рівень теоретичних знань, первинних умінь, якостей тощо. Динамічна форма характеризує рівень умінь діяти в різних ситуаціях професійного спілкування, виявляти здатність виконувати функції, набуваючи таким чином досвіду особистісної і професійної поведінки.

Пропонуємо розглядати полікультурну компетентність студентів юридичних спеціальностей як здатність до соціокультурної самоідентифікації, готовності вести діалог культур, застосовуючи при цьому різні стратегії поведінки, долаючи міжкультурні непорозуміння, конфліктні ситуації, стереотипи в стосунках із представниками різних культур для уникнення міжнаціональних конфліктів, досягнення компромісів і налагодження співпраці.

Результатом професійної підготовки майбутнього юриста є опанування ним таких полікультурних цінностей, як моральні (доброта, справедливість, толерантність, ширість, взаємоповага, власна гідність, емпатія, відповідальність, комунікабельність, конгруентність, взаємодопомога та взаємовиручка); культурологічні (здатність до культурного самовизначення, серйозне, відповідальне ставлення як до своєї, так і до інших культур, культурний релятивізм); мовні (активне і творче ставлення до вивчення іноземних мов, вміння використовувати іноземні конструкції, здатність до міжкультурної комунікації, знання іноземної культури, норм комунікативної поведінки); громадянські (патріотизм, уболівання за долю Батьківщини та готовність практичними справами її зміцнювати, вірність громадянському обов'язку, громадянська дисциплінованість, повага до державної мови); професійні (усвідомлення студентами своїх обов'язків щодо активного і творчого навчання у вищому навчальному закладі як одна з найвищих моральних цінностей, що є своєрідною квінтесенцією таких цінностей, як шанобливе ставлення до традицій свого навчального закладу, факультету тощо; виявлення поваги до керівників і товаришів); світоглядні (національна ідея, ідеали та цінності українців); естетичні (розвиненість естетичних смаків, відчуття прекрасного, уміння відрізнити справжню благородну красу від імітації, вульгарності); інтелектуальні (здатність мислити критично й самокритично, спроможність плекати власні об'єктивні оцінки, погляди на різні явища, на саму людину, сенс її життя – як запорука здатності до самостійного вибору).

Стан полікультурного простору сучасного навчального закладу має важливе педагогічне значення. Педагогічна культура навчального закладу – процес його руху до нового якісного стану, в ході якого відбувається виявлення і осмислення корінних потреб та культурно-педагогічного змісту освітньої діяльності: вибір цінностей і типу освіти, робота над його змістом і технологіями, культурне облаштування побуту, виявлення життєвих проблем студентів та надання допомоги в їх вирішенні.

Педагогічна культура вищого навчального закладу – цілісне культурне середовище, в якому зберігається, охороняється і відновлюється цілісний світ юнацтва, забезпечується психологічний комфорт, духовно-моральний вплив і досягнення успіху в усіх сферах життєдіяльності, успішний загальнокультурний та індивідуально-творчий розвиток кожного студента.

Закономірно виникає необхідність відображення в навчальних планах і програмах таких напрямів педагогічної діяльності, як виховання в студентів зацікавленості і поваги до культур народів світу, розуміння загальнолюдського і специфічного в цих культурах, виховання поваги до глобальних, загальносвітових подій, розуміння їх характеру і наслідків для долі народів світу, розвиток навичок системного підходу до вивчення світових процесів, виховання визнання рівноправними різних поглядів на світові явища і події.

Бачення своєї культури через призму іншої, створення певної дистанції між власною культурою та іншою через мікродіалог у свідомості веде до полікультурної компетенції – до появи полікультурної особистості студента юридичних спеціальностей, що характеризується новим поглядом на своє власне існування та на власну особистість й проміжним положення між рідною та іноземною культурою. Ось чому одного знання лише різниці між однією культурою та іншою недостатньо для спілкування, яке за своєю суттю є інтерактивним і проходить таким чином в умовах міжкультурної ситуації, тобто в контакті культур. Формування полікультурної особистості студента юридичних спеціальностей здійснюється в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу на основі базової культури через "полікультурну освіту", яка має на меті сформувати в тих, хто навчається, полікультурну компетентність – здатність при контакті з іншою культурою розуміти інший спосіб життя, інші цінності, по-іншому підходити до своїх цінностей та відмовитись від існуючих стереотипів та упереджень.

Висновки. Процес формування полікультурної компетентності майбутніх юристів полягає в оволодінні студентами певними соціально-настановчими і ціннісно орієнтаційними нахилами, комунікативними й емпатійними вміннями, які дають змогу полікультурній особистості студента юридичних спеціальностей здійснювати інтенсивну міжкультурну взаємодію, розуміти інші культури, виявляти толерантність до їхніх носіїв. Подальшого дослідження потребують проблеми управління якістю професійної підготовки бакалаврів і магістрів юридичних наук; теоретичні та методичні засади компетентнісного підходу до неперервної освіти фахівця з юриспруденції.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Hyde M.* Intercultural competence in English language education / M.Hyde // *Modern English Teacher*. – Vol. 7. – 1998. – 355 p.
2. *Васютенкова И.В.* Личностный компонент – основа профессионального развития учителя иностранного языка / И.В. Васютенкова // *Взаимодействие личности, общества и образования в современных социокультурных условиях: межвуз. сб. науч. тр.* – СПб.: ЛОИРО, 2005. – 474 с.
3. *Грушевицкая Т.Г.* Основа межкультурной коммуникации / Т.Г. Грушевицкая. – М.: Юнит, 2002. – 352 с.
4. *Kramsh C.* The cultural component of language / C. Kramsh. – Boston, 1996. – 310 p.
5. *Byram M.* Defining and Assessing Intercultural Competence: Some principles and Proposals for the European Context / M. Byram, G. Zarate // *Language Teaching*. – 1996. – № 10. – P. 239-243.

Подано до редакції 15.06.11
